

᠑ᠶᠠᠮᠡᠮᠡ

البيبي^ء

البيبي

ӘЛІПБИ

Älɪpbi

ЭНЦИКЛОПЕДИЯЛЫҚ
АНЫҚТАМАЛЫҚ

ARDA+7

Алматы
2020

*Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі
Тіл саясаты комитетінің тапсырмасы бойынша
«Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың
2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы»
аясында шығарылды*

Құрастырушылар алқасы: Е. Тілешов, Л. Есбосынова, Н. Аитова,
С. Омарова, Б. Ысқақ, Г. Мамырбек, А. Қожахмет (жауапты редактор)

Ә55 ӘЛПБИ. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Арда+7», 2020. – 368 бет.

ISBN 978-601-7355-75-3

Энциклопедиялық анықтамалықта әліпби, емле және дүниежүзіндегі жазу түрлері мен тілдің дыбыстық жүйесіне қатысты терминдер қамтылған. Жазудың тарихы, даму үрдісі және қазіргі күйі туралы мол мәліметтер топтастырылған. Сонымен бірге тіл білімі ғылымының осы салалары бойынша еңбек жазған ғалымдар туралы да деректер берілген.

Кітап ғалымдарға, әдіскерлерге, тіл саласының мамандарына, оқытушыларға, студенттерге, магистранттарға, докторанттарға, жалпы осы тақырыпқа қызығушылық танытқан барша қауымға арналады.

ӘОЖ 80/81
КБЖ 81.2-8

Тасымалдау – жазып келе жатқанда жол аяғында орын аз қалып, сөз сыймайтын болса, сөзді екі бөліп, бір бөлесті сол жолда қалдырып, екінші бөлесті келесі жолға асыру. Тасымалдағанда әр буын бөлінбей, я тұтас қалады, я тұтас асырылады. Мәселен, жол аяғында «шақырғанға» деген сөз тұтас сыймады. Не істемек керек? Сөзді дұрыстап буынға бөлу керек болады: «ша-қыр-ған-ға», «ша» буынды қалдырып, басқаларын келесі жолға асыруға болады; я «шақыр» деген екі буынын қалдырып, басқаларын асыруға болады; я «шақырған» деген буындарын қалдырып, жалғыз «ға» буынды асыруға да болады. «Шақ» деп бөліп, қалғанын асырсақ яки «шақырға» деп бөліп, «нға-ны» асырсақ, дұрыс болмайды. Себебі қағида бойынша буын бөлінбеске тиіс. Мұнда буындар бөлініп тұр, яғни, «шак» деп бөлгенде, «қыр» буын екі бөлініп тұр; «шақырға» деп бөлгенде «ған» буын екі бөлініп тұр.

Тат жазуы – тат тілінің жазу үлгісі. Оның екі негізгі диалектісі бар: 1) Солтүстіктегі иудаизмді дәріптейтін тат тілінде сөйлейтін тау еврейлері; 2) Оңтүстіктегі мұсылман дінін дәріптеуші таттар. Т.ж. негізінен Солтүстік диалектіге негізделді, сондай-ақ графикалық негізін бірнеше рет өзгертті және бірнеше рет реформаланды. Қазіргі уақытта тау еврейлерінің жазуы кирилге негізделген, ал мұсылман таттарының жазуы латын графикасына негізделген. Т.ж. тарихында төрт кезең ерекшеленеді: 1) 1870-1928 жылдары – еврей жазуы негізіндегі жазу; 2) 1928-1938 жылдары – латын әліпбиі негізіндегі жазу; 3) 1938 жылдан – кирилнегізіндегі жазу; 4) 1990 жылдардың басынан бастап - Әзербайжанда латын негізінде жоба жасау әрекеттері.

Татар жазуы – түркі тілдері қыпшақ тобының волга-қыпшақ тармағына жататын татар тілінің жазуы. 1927 жылға дейін араб жазуын қолданып келді. Татарлардың Ислам дінін қабылдаған X ғасырдан бастап 1920 жылға дейін ескі жазу – «иске имлә» жүйесі қолданылды.

آ	ا	ب	پ	ت	ث	ج	چ
ح	خ	د	ذ	ر	ز	ژ	س
ش	ص	ض	ط	ظ	ع	غ	ف
ق	ك	گ	ڭ	ل	م	ن	ه
و	ؤ	ي					

Татар АКСР Халық Комиссарлар Кеңесінің декреті бойынша 1920 жылы араб жазуының жаңа үлгісі – «Яңа имлә» жүйесі қолданылып, ол 1927 жылы латын графикасындағы «яналиф» әліпбиі енгізілгенше қолданыста болды.